

XERAVITS GÉZA

**A „BÉKESSÉG ANGYALÁNAK” ALAKJA
A KORAI ZSIDÓSÁGBAN
(Adalékok Ivancsó István cikkéhez)***

Ivancsó István 1999-ben közreadott kiváló tanulmányában a bizánci liturgia egy kifejezésének, a „békesség angyalának” kívánta szövegi megalapozását nyújtani, többek között a Szentírásnak, és vonatkozó korai zsidó és ókeresztény passzusoknak a vizsgálatával. Ebben a rövidke jegyzetünkben szeretnénk Ivancsó professzor úr cikkét kiegészíteni, felhívva a figyelmet néhány további olyan korai zsidó szövegre, mely ezt az érdekes kifejezést tartalmazza.

Ismert tény, és ezt Ivancsó is aláhúzza tanulmányában, hogy sem az Ó-, sem az Újszövetségben nem találjuk meg a kifejezést ebben az értelemben. Iz 33,7 ugyan tartalmazza a fogalmat, de ott a héber *šalm* szó ott általános értelmében szerepel, mint „küldött, követ” (vö. *šal*). A Szentíráson kívül azonban számos előfordulását ismerjük a kifejezésnek, úgy zsidó, mint keresztény környezetből. Ivancsó 1999-es cikke az akkor rendelkezésre álló összes fontosabb előfordulást tárgyalja, egy iratcsoport azonban sajnálatos módon elkerülte figyelmét, a qumráni Közösség irodalmi hagyatékának korpusza. Ennek a negligálásnak az oka nyilvánvalóan az, hogy a vonatkozó qumráni anyagot még nem dolgozta fel rendszerezetten senki, a szövegek kiadásai pedig Magyarországon nehezen elérhetőek. A továbbiakban a kifejezésnek ezeket a qumráni előfordulásait kívánjuk bemutatni. Ezek jelentősége abban rejlik, hogy a fogalmat egyfelől a liturgiában használthoz hasonló értelemben tartalmazzák, másfelől pedig ennek a használatnak a legkorábbról fennmaradt írásos tanúi.

A qumráni könyvtárban megőrzött iratok szövegében a „békesség angyala” ötször fordul elő. Ebből két alkalommal többes számú formában (*šlv ykalm*), háromszor pedig egyes számú alakban (*šlv šalm*).

Kezdjük az előbbiekkal!

1. A „békesség angyalai”

4Q428 26, 3. Az egyik legismertebb qumráni szöveg a hálaadásokat tartalmazó, *Hódajótnak* nevezett tekercs. Ennek az első barlangból előkerült nagy kézírata (1QH) – egyike a legkorábban megismert qumráni leleteknek – a műből 28 összefüggő hasábnyi szöveget és számos töredéket őrzött meg. Ennek a szövegében ugyan nem fordul elő kifejezésünk, de a műnek a '90-es években először közreadott egyik, a qumráni negyedik barlangból származó töredékén megtalálható. A 4Q428 (4QHodajot^b) jelű szövegnek 69 kisebb-nagyobb töredéke maradt ránk.¹ A kézirat másolása paleográfiai szempontból a Kr. e. első század első felére tehető; eredetileg tartalmazta az 1QH teljes anyagát (frgs. 1-21), valamint további, az 1QH-n nem szereplő részeket is. A szöveg apró, 26. töredéke négy sor maradványait őrizte meg, az 1QH-n nem szereplő szöveget, a következőképp:

[yǎpwy ?	À	1
hl [yp?wh	À	2
Àytw μwlv ykalm		3
À vacat d[4

Az első és a második sor a $\sqrt{[p\gamma}$ *Hifil* formájú alakjait tartalmazza („ragyogtat”), a harmadik sor a „békesség angyalai” szavakat őrizte meg, a negyedik sor pedig egy szövegegység végét (a *vacat* erre utal), és a liturgikus konklúziók részeként gyakran előforduló „mindörökké” szót.

4Q474 8. A negyedik barlang egy másik töredéke a „Szöveg Ráchelről és Józsefről” címet viseli (4Q474).² Ennek a szövegnek egyetlen, 15 soros fragmentuma maradt fenn, ahol a 8. sorban találkozunk kifejezésünkkel. A kézirat a korai heródes-korból származik (Kr. e. első század második felének eleje), ez a mű *terminus ante quem*-je. A szöveg műfaja a *Hódajóttal* ellentétben nem költői, hanem elbeszélő jellegű. Ráchelről beszél, akit Isten különösen szeretett (5. sor:

¹ Kiadása: SCHULLER, E., „428. 4QHodayot^{bs}”, in *Qumran Cave 4. XX: Poetical and Liturgical Texts, Part 2* (DJD 29), Oxford: Clarendon Press 1999, 125-175.

² Kiadása: ELGVIN, T., „474. 4QText Concerning Rachel and Jacob”, in *Qumran Cave 4. XXVI: Cryptic Texts and Miscellanea, Part 1* (DJD 36), Oxford: Clarendon Press 2000, 456-463.

hdwam hwh?y bÀha?) és megemlíti szeretett fiát is, aki minden valószínűség szerint József. A 8. sorban a békesség angyalai jelennek meg, hogy csináljanak valamit – hogy mit, azt a szövegtöredék sajnos nem őrizte meg, a következő sor tartalmából mindenesetre arra következtethetünk, hogy valakiket őriztek jártukban. A két kérdéses sor olvasata a következő (4Q474 8-9):

tÀwc[1 μwlv ykalm l?	8
μÀ[μya?bÀh lw?k	9

...]l a békesség angyalai, hogy csinálja[k...
 ...m]ind akik j[ár]nak a ...-val [...

2. A „békesség angyala”

A kifejezés egyes számú formában a qumráni könyvtár három szövegében kerül elő.

3Q8 1, 2. Az elsőként említendő szöveg a harmadik barlangból került elő, és minimális méretű: összesen nyolc szó maradványait őrizte meg. E két héber nyelvű fragmentum 3Q8 jelzettel került kiadásra, „címe”: „Egy békesség angyalát említő szöveg(?)”.³ Az első töredéken két sor maradványai találhatók, a következőképp:

À twkm?	1
μÀwlv ûalm?	2

...] ütések[...
 ...]békesség angyal[a...

A kontextus itt, mint látható, annyira csekély, hogy semmi végérvényeset nem mondhatunk a békesség angyalának szerepéről. Az első sor „csapásai” azonban olyan összefüggést sejtetnek, ahol az angyalnak valamiféle védő-funkciót tulajdoníthatunk.

4Q228 1 i 8. A következő szöveg 1994-ben látott napvilágot, mindjárt definitív kiadásában. Ennek az öt héber nyelvű töredéknek legnagyobb jelentőségét az biztosítja, hogy a *Jubileumok könyvét* olyan módon idézi, ami általánosságban szentírási szövegek citálására jellem-

³ Kiadása: BAILLET, M., „8. Un texte mentionnant un ange de paix (?)”, in *Les ‘petites grottes’ de Qumran* (DJDJ 3), Oxford: Clarendon Press 1962, 100.

ző. Erre utal címe is: „4QJubileumokat idéző szöveg” (4Q228).⁴ A kézirat leírását a Kr. e. 50-25 közöttre teszik paleográfiai megfontolások alapján, a mű megkomponálása így a Kr. e. második század közepe (ez a *Jubileumok könyve* megírásának ideje) és első század közepe közé keltezhető. A békesség anyaga az első fragmentum első hasábjának 8. sorában szerepel, az érdekes kontextus miatt hadd idézzük a hasáb első 11 sorának teljes megmaradt anyagát.

	μyt[h t?wÀq?ljmbÀ μ?twa	2
	w[dt rva hmkl h?dygaw	3
	lkw wt[tqljm wnpl r?psaw	4
	hlw[yt[fpvmb hb? À[m ?	5
	h[vr dwsb tlkwa tr[wb va?	6
	hnaxmy ht[tqljmb t?	7
	wmwlv ûalmw tjv yvqm?	8
	t ^w qljmb bwtk ÷k yk jnx y?yj	9
1k ta ?	hÀmtaw wkly ml?	10
ooo?	Àb hmкта° qzjy?	11

- 2 ...öke]t az idők [felosz]t[ásában]
 3 ...és én tudtul ado]m nektek, hogy tudjátok
 4 ...és elősorolo]m öelőtte az ő idejének felosztását, és mind
 5 ...] a gonoszság ideinek ítélete
 6 ...] lángoló tűz, megemésztvén a rosszaság alapjait
 7 ...] idejének felosztásában, és megtalálja őt
 8 ...] a pusztítás csapdái, és békességének anyaga
 9 ...]örök [él]et. Mert így íratott meg a felosztásaiban
 10 ...] járnak. És t[i ...] mindet
 11 ...]megeerősít titeket [...]ban

A szöveg apokaliptikus jellegűnek tűnik, különösen a 3. sor anyaga enged erre következtetni. A több helyen előforduló „idők felosztása” a *Jubileumok könyvének* címére utal (ehhez vö. CD xvi 3). Az 5-9. sorok nyilvánvalóan eszkatológikus távlatba tekintenek, s a gonoszság megsemmisülésének korszakáról tanítanak. Ebben az összefüggésben az „ő békességének anyaga” nyilvánvalóan a jók őrzője a végső küzdelem nehéz korszakában. A szövegből nem világos, kire vonatkozik a wmwlv

⁴ Kiadása: VANDERKAM, J. C. – MILIK, J. T., „228. Text with a Citation of *Jubilees*”, in *Qumran Cave 4. VIII. Parabiblical Texts, Part 1* (DJD 13), Oxford: Clarendon Press 1994, 177-185.

(„az ő békessége”) szó birtokos utóragja: vagy Istenre, vagy pedig a jókra.

4Q369 1 ii 9. Utoljára pedig egy héber nyelvű, ún. „parabiblikus” szöveget idézünk, melyet általánosan – de helytelenül – „Enos imája” néven emlegetnek (4Q369).⁵ E kézirat a Kr. e. első század második felének elejéről származik, ugyanezen mű egy másik kéziratát (4Q499 47-48) viszont Kr. e. 75 körülire datálhatunk.⁶ Ennek az első töredékén található második hasáb egy pozitív eszkatológikus főhősről beszél, akinek mély istenkapcsolatát a Ps 89,27-28 alapján mint atya-fíú viszonyt mutatja be. A hasáb 9. sorának szövege a következő:

ahÀwhw wtd[b hkwlv ûalmw ? À

...]és békességed anyala az ő gyülekezetében, és [ö...

Itt a békesség anyala (az utórag ezúttal egyértelműen Istenre vonatkozik) az eljövendő uralkodó közössége számára rendelt személy. Szerepére nincsen utalás, csak hovatarozására. Tekintettel azonban arra, hogy a hasáb 7. sora a királyról, mint olyanról beszél, aki a népeket uralja, nagy valószínűséggel a békesség anyala a közösség stabilitásának biztosítékaként jelenhet itt meg.

3. A kifejezés egy további korai zsidó előfordulása

Végezetül egy olyan korai zsidó szöveget említenénk, amely szintén tartalmazza kifejezésünket, de amely Ivancsó cikkébe nem került bele. Ezt a *Tizenkét pátriárka testamentumának* egy részlete tartalmazza, *Benjámín testamentuma* (T. Benj. 6,1).⁷ Ez a szakasz etikai és angelológiai dualizmust képviselve a békesség angyalát úgy mutatja be, mint aki a jó embereket a bűnnel szemben vezeti.

TÕ diaboÚlion toà ¢gaqoà ¢ndrÕj oÙk œstin ™n ceir^ plfnhj pneÚmatoj Belifr: Ð g|r ¥ggeloy tÁj e,r»nhj Ðdhge¢ t³⁄4n yuc³⁄4n aÚtoà.

⁵ Kiadása: ATTRIDGE, H. – STRUGNELL, J., „369. Prayer of Enosh”, in *Qumran Cave 4. VIII. Parabiblical Texts, Part I* (DJD 13), Oxford: Clarendon Press 1994, 353-362, az elnevezés és műfaj problematikájához lásd XERAVITS G., *King, Priest, Prophet. Positive Eschatological Protagonists of the Qumran Library* (STDJ 47), Leiden: Brill 2003, 89-90, és az ott idézett irodalom.

⁶ Utóbbihoz lásd TIGCHELAAR, E. J. C., „4Q499 48 + 47 (par 4Q369 1 ii): A Forgotten Identification” in *RevQ* 70 (1997), 303-306.

⁷ Kiadása: DE JONGE, M., *The Testaments of the Twelve Patriarchs. A Critical Edition of the Greek Text* (PsVTG 1/2), Leiden: Brill 1978, 172.

„A jó ember feletti döntés nincsen Beliár csavargó lelke kezében; mert a békesség anyyala vezeti az ő lelkét.”

**THE „ANGEL OF PEACE” IN EARLY JUDAISM
(Additional Data to a Recent Article)**

In this short contribution we present all the Qumranic occurrences of the expression „angel(s) of peace”. With this we would like to kindly supplement the valuable essay of István Ivancsó (*Athanasiana* 9), who treated a good number of early Jewish and patristic occurrences of the expression, but was unable to deal with the Qumran material. As it is shown, the Qumranic occurrences testify to a similar view on the angel of peace as we find in other early Jewish texts, namely, he is described as one who guards the just against the evil.